

нині перед українським суспільством постає завдання №1: знайти рівновагу, знайти своє об'єднання («ком'юніті»), таке політичне співтовариство, що функціонує в рамках єдиного безконфліктного соціально-політичного простору України - сполучення між повноваженнями й можливостями держави з одного боку, і повноваженнями й можливостями самоврядування з іншого, яке б відповідало соціокультурним підставам, ціннісно-політичним орієнтаціям населення. Від того, як вирішиться ця проблема, залежить і доля демократії в Україні. Остаточної відповіді немає - її дасть тільки майбутнє, але ми можемо наблизитися до нього через дискусії, ретельніший науковий аналіз цих питань та творчий пошук відповідей на них.

1. Політичний енциклопедичний словник / За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка / 2-е вид., доп. і перероб. - К.: Генеза, 2004. - 790с. 2. Здравомыслов О. Потребности. Интересы. Ценности. – М.: Политиздат, 1986. – С.27-28. 3. Соціологічне дослідження було проведено Центром соціологічних досліджень м. Севастополя спільно з аналітичним центром редакції газети «Терра Чудесная. Севастополь». У дослідженні було опитано (вибіркова сукупність) 2500 респондентів (громадян Севастопольського регіону): віком від 18 до 30 років - 612 осіб /24,44%/, від 31 до 45 - 583 /23,17%/, від 46 до 60 - 692 /27,91%/, і 613 /24,48%/ респондентів старші 61 року. Переважна більшість /56,03%/ із них мають середню освіту, у 35,67% - вищу освіту, лише початкову - 1,79. Похибка становить 2,08%.

УДК 329:321.7

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

О. Нікогосян

Автор статті робить спробу визначити роль політичних партій як інституту громадянського суспільства, проаналізувати причини падіння авторитету політичних партій у західноєвропейських країнах. Також звертається увага на відмінності в організації та діяльності партій порівняно з попередніми періодами політичного життя.

Ключові слова: політичні партії, партійні системи, політична нестабільність, нові демократії.

The author of this paper makes an attempt to define the role of political parties as an institution of civil society by analyzing the causes of decline of political parties' authority in western European countries. He also pays attention to the difference in organization and activity of parties in comparison with previous periods of political life.

Keywords: political parties, party systems, political instability, new democracies.

Актуальність статті обґрунтована тим, що у вітчизняній політологічній науці поки що немає достатньої кількості спеціальних робіт, де б аналізувалися політичні партії й партійні системи посткомуністичних країн. Є окремі статті й розділи про партійні системи посткомуністичних держав у колективних монографіях, що присвячені посткомуністичним країнам взагалі. З'являються також результати кроснаціональних досліджень невеликої групи географічно близьких країн. Однак системного дослідження стану партійних систем і політичних партій у країнах посткомуністичного простору ще не проводилось, тож залишається безліч проблем концептуального й емпіричного характеру.

Мета цієї статті - довести, що в системі сучасної демократії партії покликані виступати каналом трансляції інтересів громадянського суспільства, головним посередником між громадянами і державою.

Політичні партії є одним з базових елементів структури сучасного суспільства, без якого важко уявити функціонування представницької демократії й формування законодавчої гілки державної влади через процедуру конкурентних виборів. З'явившись як інструмент реалізації групових інтересів соціальних сил, що конфліктують між собою, за допомогою одержання, утримання й здійснення державної влади, партії стали потужним фактором демократизації політичної системи в цілому. Політичні партії й рухи створюють для пересічних громадян можливість певною мірою впливати на правлячу еліту, на її відновлення, змусити її діяти не тільки у власних інтересах. У діяльності партій реалізуються фундаментальні принципи демократії: політичний плюралізм, представництво, виборність посадових осіб. У сучасних ліберально-демократичних системах партії, як правило, виступають

носіями політичних курсів, котрі конкурують один з одним і не ставлять під сумнів законність існуючого конституційного ладу. Виникнення й розвиток політичних партій значною мірою свідчать про ефективність політичної системи суспільства, є важливими чинниками зміцнення демократичної природи держави, забезпечення політичних прав громадян.

Відомо, що виникнення інституту багатопартійності є найважливішою ознакою становлення в країні громадянського суспільства. Партії сприяють більш ефективній діяльності представницьких інститутів, а також виступають у ролі соціальних посередників, що полегшують комунікацію між політичними елітами й суспільством по «вертикалі» і між окремими його сегментами по «горизонталі». Політичні партії завдяки своєму представництву стають частиною законодавчої й виконавчої влади. У результаті громадянське суспільство інтегрується в державу, одержує владні важелі для ухвалення державних рішень і розподілу ресурсів. Таким чином, у системі сучасної демократії партії покликані виступати каналом трансляції інтересів громадянського суспільства, головним посередником між ним і державою.

У деяких посткомуністичних країнах розвиток громадянського суспільства виявився пов'язаним з його «надлишковою» активізацією, що сприяла не структуруванню суспільства, а, навпаки, його фрагментації й атомізації. Виникнення безлічі партій підсилювало політичну нестабільність і конфліктність. На виборах 1990 р. у східноєвропейських країнах можна було спостерігати неабияку роз'єднаність громадянського суспільства. Так, наприклад, на місцевих виборах у Польщі в травні 1990 р. суперничало 240 організацій, у тому числі 80 політичних партій, що сформували 40 різних коаліцій. У Чехословаччині з'явилося тоді 37 політичних партій, на виборах суперничало 22 партії, рухи й коаліції. В Угорщині діяло 50 політичних партій, з яких лише 6 найбільших могли суперничати в другому турі виборів [1, с.165].

Історично одними з перших інститутів громадянського суспільства були релігійні об'єднання, а найбільш впливовими - організації, що виражають економічні інтереси. Однак найтісніше з поняттям демократії асоціюють політичні рухи, які, перебуваючи в опозиції до влади, пропонують альтернативні шляхи розвитку суспільства.

Після Другої світової війни, з початком економічного підйому партіям довелося підлаштовуватися під мінливе середовище, у якому

зменшилося значення класових політичних розколів і посилилася роль надкласових проблем (пов'язаних, наприклад, з якістю життя). Як відзначає О. Кіргхаймер, такі зміни в післявоєнному політичному середовищі змусили масові партії відмовитися від апеляції винятково до власної класової бази й розширити сферу свого обігу, що призвело до появи «універсальних» партій. Такої ж думки й А. Панеб'янко, який доводить, що західноєвропейські партії пристосовувалися до політичного середовища, котре трансформувалося (щоб забезпечити собі політичне виживання) та еволюціонувало від систем солідарності (коли мотивом для приєднання індивідів до партії слугує почуття спільності ідеалів) до систем інтересів (коли індивіди виявляють нагальну потребу в самозбереженні, навіть за рахунок компромісів в ідеалах). Подібні партії А. Панеб'янко називає «електорально-професійними». Аналогічно Р. Кац і П. Мейер звертають увагу на те, що поява «картельних» партій (плодів злиття партії й держави) була наслідком зростаючої апатії серед виборців і потреби західних партій у нових політичних ресурсах, які б могли додати їм свіжих сил. [2, с. 150].

На початку ХХ ст. політичні партії й профспілки відіграли провідну роль у врахуванні й інкорпоруванні в існуючу на Заході політичну структуру інтересів робітничого класу, тоді здебільшого неосвіченого. Однак, на думку деяких дослідників, останнім часом роль політичних організацій, що представляють інтереси робітників, падає: як через підвищення загального рівня добробуту й освіченості самих робітників, так і через глобалізацію світової економіки, що знижує ступінь впливу національної влади на економічну ситуацію в окремих державах.

У більшості європейських країн профспілки й робітничі партії в кращому випадку лише зберігають свої позиції. Найчастіше вони їх втрачають. Технічний прогрес (наприклад, розвиток телебачення) звільняє й самі партії від необхідності мобілізації значної кількості прихильників-волонтерів для проведення виборчих кампаній. За ХХ ст. мобілізаційна модель змінила свій фокус. Спочатку вона полягала у тісному зв'язку з тією чи іншою релігією, соціальним класом, етнічною групою тощо, потім визначалася ідентифікацією з певною партією, а останнім часом стає усе більш когнітивною, пов'язаною з усвідомленням індивідумом його власних інтересів.

Період, коли партії пропонували різні шляхи розвитку суспільства й фактично закликали до його істотної перебудови,

залишився в минулому. Нині політиків більше цікавлять голоси виборців, ніж ідеологічні питання. Крім того, багато важливих політичних рішень у сучасній Європі приймаються за межами звичної законодавчої моделі, на наднаціональному рівні. Євровичовники багато в чому невідконтрольні виборцям окремих країн. Зниженню ролі національних парламентів сприяє й той факт, що багато важливих рішень фактично ухвалюються різними лобістськими угрупованнями (економічними, феміністськими, екологічними тощо).

Складність безпосереднього впливу громадян на масові політичні партії, парламенти й бюрократичні структури призводить до того, що населення надає адресну підтримку тим політичним акторам, які наближають їх до процесу ухвалення рішень. Часто це виражається у формі підтримки руху, що ставить за мету досягнення конкретних рішень: наприклад, заморожування будівництва екологічно небезпечного об'єкта.

На думку С. Барнса, можна говорити про наявність двох тенденцій. З одного боку, це раціоналізм гедонізму й консьюмеризму, що не цікавиться громадським життям, якщо окремому громадянину забезпечується воля діяти за власним вибором. З іншого боку, це спроби більш активного залучення громадян у політичне життя, популяризаторами якого виступають, наприклад, рухи «зелених» (так звана «нова політика») [3, с. 121].

Багато з наведених вище тенденцій існують у нових європейських демократіях (постсоціалістичні країни, а також Греція, Іспанія, Португалія). Однак між старими й новими демократіями є розходження. Одне з базових - очевидна слабкість у молодих демократіях інститутів громадянського суспільства. Американський політолог Ф. Шміттер пише: «У міцно вкорінені західних демократіях природа й роль партій зазнали за минулий час істотних змін, і було б анахронізмом вважати, що партіям нинішніх неоліберальних слід повторити всі стадії розвитку своїх попередниць, виконуючи при цьому всі їхні функції» [4, с. 18-19].

Диктатури старого типу зазвичай використовували силові методи для боротьби зі спробами створення опозиційних партій, союзів та інших масових організацій. У той же час багато суспільних інститутів (церкви, університети, громадянські й військові бюрократії, бізнесові кола) скоріше долучалися до державної системи, ніж піддавалися фактичному знищенню або переслідуванню. Інститутам громадянського суспільства не

дозволялося загрозувати домінуванню диктатора, однак вони могли відносно вільно займатися самовідтворенням і в багатьох випадках процвітати. Так, на момент падіння диктатур в Італії, Греції, Португалії або Іспанії існували ринкова економіка й широке коло організацій громадянського суспільства. Тому процес переходу до демократії вимагав не корінної перебудови всієї економічної й соціополітичної системи, а лише її деякого коректування.

Трансформація держав Центральної й Східної Європи відбувалася в якісно інших умовах. «Новий авторитаризм» ставив своїм завданням не деполітизацію населення, а, навпаки, його максимальну політизацію й мобілізацію в рамках широкого кола організацій, що були призначені практично для кожної категорії громадян. Членство в цих офіційних організаціях нерідко було обов'язковим, а участь у всіх інших - забороненою. У такій ситуації вироблявся загалом когнітивний підхід у відносинах між населенням і державою, а різні групи інтересів і незалежні суспільні інститути фактично були відсутні.

Таким чином, в останні десятиліття спостерігається значне падіння впливу традиційних інститутів політичного представництва, передусім - політичних партій.

Однак партії не тільки не зникли, не просто пристосувалися до обставин, що змінилися у постіндустріальному, постмодерному світі, а й не втратили свого провідного місця в політичному процесі. Вони виявилися інститутом, котрий легко сприймає нові напрямки в політиці, використовує сприятливі можливості демократії кінця сторіччя, ініціює й представляє політичні нововведення. Звичайно, сьогодні спостерігається багато відмінностей в організації та діяльності партій порівняно з попередніми періодами політичного життя. Ці відмінності не можуть не викликати питання: чи маємо ми справу з тим самим феноменом - політичною партією? Дослідники у зв'язку з цим звертають увагу на такі обставини.

1) Парадигмальною позицією всіх теоретиків політичних партій було переконання, що партія як політична організація повинна розглядатися в системі відносин «громадянське суспільство – партія – держава». Це відповідало тій реальності, що партія була єдиним інститутом, який не протиставляв себе ні державі, ні громадянському суспільству. При формах зв'язку, що згодом змінилися, партія все-таки залишається найважливішим механізмом, який забезпечує чутливість держави до суспільних інтересів.

2) Партія переважно є політичним утворенням. Концентрація політичного в партіях робить їх потужним виразником волі до спілкування - публічного й зацікавленого обміну політичним капіталом.

3) Сучасна демократія залишається партійною демократією при всій безлічі її ідеальних типів і реальних моделей. Звичайно, поряд з партійною демократією є й інші її форми, але в цьому випадку партійна демократія є політичним видом демократії, який пов'язаний з ліберальним уявленням про владу й механізми її формування.

Відомо, що політичні партії незалежно від національної й історичної специфіки повинні виконувати певні функції – артикулювати й агрегувати групові інтереси, боротися за владу, щоб впливати на визначення й реалізацію політичного курсу країни. Прийнято вважати, що виникнення в Україні нових партій пов'язане з появою нових соціальних класів і представницьких інститутів. Насправді ж цей факт можна пояснити неоднomanітністю громадянського суспільства й диференціацією інтересів.

Спочатку українські партії були не стільки інститутами політичного представництва інтересів, скільки елементами «політичного підприємства», що забезпечувало конкуренцію елітних угруповань. Політичні партії в Україні розвивалися шляхом елітарності, закритості для мас. Вузьке коло лідерів узурпувало ключові партійні посади, блокувало участь рядових членів у формуванні партійної стратегії, що вело до падіння політичної активності населення.

Політична система й партійно-політичне поле країни вибудовувалися в пострадянський період насамперед на основі групових інтересів бізнес-олігархії, без урахування реальних (але політично не агрегованих і погано артикульованих у публічному дискурсі) інтересів масових верств населення.

Партійну систему України на початку її існування можна кваліфікувати як типово атомізовану. Оскільки політичних партій налічувалося чотири десятки, але жодна з них не мала ні того рівня чисельності, що дозволив би створити діяльні партійні організації на місцях, ні того рівня популярності, що надавав можливість виборцям розрізняти партії, ні того рівня впливу, що дозволив би фракціям у парламенті або в місцевих представницьких органах впливати на формування уряду або виконавчих структур на місцях.

Атомізована система ніколи не буде стабільною й не залишається постійною протягом тривалого часу. Прогресивним варіантом її трансформації є еволюція у систему поляризованого плюралізму або інші стабільні системи.

Можливість виникнення в Україні багатопартійної системи з'явилась у зв'язку зі скасуванням у 1990 р. відомої шостої статті Конституції СРСР, у якій було закріплено монопольне положення КПРС на політичній арені. Завдяки цьому вибори до Верховної Ради України 1990 р. вперше були проведені на змагальній основі. Основна боротьба відбувалася між кандидатами від компартії України, прихильниками реформаторської течії усередині самої компартії («Демократична платформа») і представниками широкого й різноманітного за своїми орієнтаціями суспільно-політичного руху «Народний Рух» [5, с. 20-21]. Повноцінними ж багатопартійними виборами можна вважати дострокові парламентські вибори 1994 р.

Роль плюралістичної партійної системи дуже важлива, оскільки є стрижнем політичної системи, інструментом вирішення наявних у суспільстві конфліктів і протиріч. Ефективна, збалансована партійна система, поряд з механізмом стримувань і противаг, з розвитою опозицією - гарант і одночасно стимулятор стабільного розвитку суспільства. Партії, що складають подібну систему, повинні бути стійкими суспільними об'єднаннями, які базуються на чіткій системі цінностей, мати зрозумілі для громадян програми дій.

Отже, не слід забувати, що насправді демократична політична система з міцним багатопартійним ядром є і засобом, і результатом демократичних процесів, формування структур громадянського суспільства, правової й соціальної держави, потужного середнього класу.

1. Политические институты на рубеже тысячелетий / Отв. ред. К. Г. Холодковский. – Дубна: Феникс+, 2001. – 480 с. 2. Ишияма Дж. Т. Партии–преемницы коммунистических и организационное развитие партий в посткоммунистической политике // Полис. – 1999. – № 4. – С.148–168. 3. Barnes S. Mobilization of political identity in new democracies / The postcommunist citizen. Ed. by Barnes S.H., Simon J. – Budapest, Hungary: Erasmus Foundation, 1998. – P. 117–137. 4. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии // Полис. – 1996. – № 5. – С.18–19. 5. Навка И. П., Рагозин Н. П. Аномия или переоценка ценностей?

Демократические трансформации украинского общества в зеркале общественного сознания / Донецк. гос. техн. ун-т. – Донецк, 1998. – 73 с.

УДК 324:32.019.51

ВИБОРИ ЯК МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО МІФУ В ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇНАХ

Н. Пробийгорова

У статті аналізуються вибори як механізм реалізації політичного міфу. Сучасний політичний міф розглядається як засіб маніпуляції, консолідації суспільної свідомості та легітимації владних структур. Підкреслюється, що процеси формування та руйнації політичних міфів значно інтенсифікуються в умовах суспільних трансформацій

Ключові слова: вибори, політичний міф, пострадянський простір, міфологізація політичної свідомості.

The paper analyzes elections as a mechanism of realization of a political myth in the countries of post-Soviet space. Modern political myth is reviewed as a method of manipulation and consolidation of public consciousness and legitimation of power structures. The author accentuates that the processes of forming and ruining of political myths are more intensified under conditions of social transformations.

Keywords: elections, political myth, post-Soviet space, mythologization of political consciousness.

Теза про те, що сучасне політичне життя наповнене міфами, сьогодні ні в кого не викликає сумніву. Ренесанс міфу в політичній свідомості ХХ ст. зумовлений масовізацією та інтенсивною інформатизацією суспільства. Актуальність проблеми міфологізації сучасної політичної свідомості як елемента пострадянської культури пояснюється тим, що на даному етапі ідеологічного виробництва міфотворчість, особливо політична, використовується як засіб маніпуляції, консолідації суспільної свідомості та легітимації